

XVIII

a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

3

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2016

Redakcinė kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrejus MACUKAS

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzentai

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas

Dr. Olga MASTIANICA

Lietuvos istorijos institutas

Prof. dr. Valdas RAKUTIS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas *smigelskyte.stukiene@gmail.com*

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIP-052/2016).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2016

© Straipsnių autoriai, 2016

© Lietuvos istorijos institutas, 2016

ISBN 978-609-8183-16-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8

Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 11

TARP BAJORŲ RESPUBLIKOS IR KONSTITUCINĖS MONARCHIJOS: IŠŠŪKIAI IR NETEKTYS

Андрей Мацук / Andrejus Macukas

Новгородская шляхта во время королевских выборов 1733 г. ... 16

Naugarduko bajorai 1733 m. karaliaus rinkimo laikotarpiu. *Santrauka* ... 31

Richard Butterwick-Pawlikowski

Challenges for the Commonwealth: the Counsel of

Jean-Jacques Rousseau ... 32

Iššūkiai Abiejų Tautų Respublikai: Jeano-Jacques'o Rousseau patarimai. *Santrauka* ... 43

Dalius Viliūnas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nacionalizmo filosofijos pradmenys
XVIII a. pabaigoje ... 44

Origins of Philosophy of Nationalism in the Grand Duchy of Lithuania
at the End of Eighteenth Century. *Summary* ... 84

Viktorija Vaitkevičiūtė

Tėvynės likimas Mauricijaus Pranciškaus Karpio Seimo kalbose ... 86

Destiny of the Homeland in the Parliamentary Addresses of
Maurycy Franciszek Karp. *Summary* ... 107

Lina Balaišytė

Visuomenės permainų ženklai XVIII a. antrosios pusės išskilmėse ... 108

Signs of Transformation of Society in the Late Eighteenth Century
Public Celebrations. *Summary* ... 125

Sławomir Godek

Kilka uwag o roli Michała Kleofasa Ogińskiego w zabiegach
delegacji szlachty litewskiej w Petersburgu w latach 1810–1811 ... 127

Keletas pastabų apie Mykolo Kleopo Ogińskio vaidmenį
Lietuvos bajorų delegacijos veikloje 1810–1811 metais. *Santrauka* ... 151

SOCIOKULTŪRINĖ ERDVĖ: LAIMĖJIMAI IR PRARADIMAI

Asta Vaškeliėnė

XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba) ... 154

Bilingual Occasional Poetry in the Late Eighteenth Century

Grand Duchy of Lithuania (Based on the Writings of Michael Korycki). *Summary* ... 170

Юрий Гордеев / Jurijus Gordejevas

Коммуникация в городах Великого княжества Литовского в XVIII в.

(постановка проблемы) ... 172

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų komunikacija XVIII a.

(problemos iškėlimas). *Santrauka* ... 192

Martynas Jakulis

Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje ... 193

The Care of Foundlings in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 208

Arnaud Parent

From the Montpellier Faculty of Medicine to the Grodno

Royal School of Medicine: How Dr. Jean-Emmanuel Gilibert

Applied Medical Vitalism to Heal his Lithuanian Patients ... 210

Nuo Monpeljė medicinos fakulteto iki Gardino karališkosios

medicinos mokyklos: kaip dr. Jeanas-Emmanuelis Gilibert'as

pasitelkė vitalizmą savo pacientams gydyti Lietuvoje. *Santrauka* ... 237

Rasa Butvilaitė

Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine ... 238

School of Building Construction in Grodno. *Summary* ... 247

TEISĖS ISTORIJOS LAUKAS

Adam Stankevič

Dokumentų klastojimo atvejai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo Tribunolo teismo praktikoje (XVIII a. antrojoje pusėje) ... 250

Cases of Document Falsification in Legal Practice of the Supreme Tribunal of the Grand

Duchy of Lithuania (Late Eighteenth Century). *Summary* ... 267

Marcin Głuszak

O recepcji prawa w rezolucjach Rady Nieustającej . . . 268

Apie teisės recepciją Nuolatinės tarybos rezoliucijose. *Santrauka* . . . 281

Domininkas Burba

Valstiečių dalyvavimas smurtiniuose bajorų nusikaltimuose, XVIII amžiaus
Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų duomenimis . . . 282

Data on Participation of Peasants in Violent Crimes of the Nobility
in the Eighteenth Century Registry Books of Vilnius County
Castle and Land Courts. *Summary* . . . 301

Iliustracijų sąrašas . . . 302

Asmenvardžių rodyklė . . . 304

Vietovardžių rodyklė . . . 320

O RECEPCJI PRAWA W REZOLUCJACH RADY NIEUSTAJĄCEJ

MARCIN GŁUSZAK

Uniwersytet Łódzki

Adnotacja: W roku 1776 Rada Nieustająca została wyposażona w uprawnienie do tłumaczenia budzących wątpliwości przepisów prawa. Zadanie to realizowała w drodze rezolucji przygotowywanych w Departamencie Sprawiedliwości i uchwalanych na posiedzeniach plenarnych. Rezolucje wydawano na wniosek podmiotów zainteresowanych: publicznych i prywatnych, a poruszana w nich problematyka dotyczyła różnych gałęzi prawa. Do ważnych rozstrzygnięć Rady, z punktu widzenia stosowania prawa w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, można zaliczyć rezolucje odnoszące się do możliwości wykorzystywania prawa stanowionego koronnego na Litwie i prawa litewskiego w Koronie.

Słowa kluczowe: Rada Nieustająca, rezolucje, interpretacja prawa, recepcja prawa, prawo koronne, prawo litewskie.

Uprawnienie Rady Nieustającej do tłumaczenia prawa – zagadnienia wstępne

Rada Nieustająca – pierwszy w dziejach Rzeczypospolitej centralny, kolegialny organ władzy wykonawczej¹ – w roku 1776 wyposażona została przez sejm w uprawnienie do dokonywania oficjalnej interpretacji ustaw². Pomimo sprzeciwu opozycji, która w nowej kompetencji Rady widziała niebezpieczeństwo polegające na ingerowaniu przez nią w sferę prawodawczą i sądowniczą³, zadanie to Rada wykonywała nieprzerwanie od grudnia 1776 roku do końca swojego istnienia – października roku 1788⁴. Tłumaczenie przepisów, które budziły wątpliwości,

1 Radzie Nieustającej poświęcono dotychczas dwie obszerne monografie. Jej powstanie opisał Władysław Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 1917. Praktykę ostatnich trzech lat istnienia Rady przeanalizował Aleksander Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.

2 *Volumina Legum* (dalej – *VL*), t. VIII, 85o.

3 Zob. więcej: *Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod zwiazkiem konfederacyi generalnej obojga narodow agitującego się* (dalej – *Dyaryusz Seymu 1776*), wydał Adam Józef Cieciszowski, Warszawa: w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Schol. Piar., 1776, p. 65–85.

4 Choć Rada Nieustająca formalnie funkcjonowała do momentu jej zniesienia przez sejm w styczniu roku 1789, jej ostatnie posiedzenie miało miejsce 3.10.1788 r. Przywrócona do życia w roku 1793, Rada nie została wyposażona w prawo do prowadzenia wykładni ustaw: „Departament

okazywały się niezrozumiałe i wymagały jednoznacznej wykładni, realizowano w drodze rezolucji. Uchwalano je na wniosek podmiotów, które były zainteresowane dokonaniem interpretacji prawa. W okresie 12 lat swojej działalności w tym zakresie, Rada wydała 657 takich rezolucji⁵.

Rezolucje interpretacyjne – ogólna charakterystyka

Wnioski dotyczące wykładni prawa nadsyłano do Kancelarii Generalnej Rady w formie memoriałów, not lub w załączeniu do raportów sądowych. Rezolucje przyjmowały zawsze określoną, jednolitą formę, podpisywane były przez króla, pierwszego senatora i marszałka Rady, a ich kopie umieszczano w protokołach ekspedycji publicznych Rady⁶.

Przyczyny składanych wniosków. Wśród głównych przyczyn interwencji podejmowanych przez osoby żądające wyjaśnienia wątpliwości, były sprzeczne przepisy skutkujące kolizją norm zawartych w konstytucjach, a zarazem równoczesny brak jasnych reguł odnośnie do uchylania praw przyjętych wcześniej oraz zasad określających relacje między przepisami generalnymi i szczególnymi. Ponadto zwracano uwagę na nieprecyzyjnie napisane, zawierające bardzo ogólne sformułowania konstytucje sejmowe, które pozostawiały osobom je stosującym szeroki margines interpretacji. Podnoszono wreszcie brak stosownych przepisów, regulujących określony stan faktyczny.

Materie poruszane w memoriałach i rezolucjach. W rezolucjach interpretacyjnych poruszano problematykę związaną z różnymi gałęziami prawa, począwszy od ustroju i działania sądów (42%), przez prawo procesowe (29%), prawo prywatne (19%), na prawie karnym (3%) skończywszy. 7% rezolucji dotyczyło innych materii, takich jak podatki, organizacja władz miejskich czy funkcjonowanie sejmików ziemskich⁷. Nieco inaczej statystyki te wyglądają odnośnie do dwóch ostatnich

Sprawiedliwości nie mogąc się wdawać, podług prawa w żadną moc sądową, ani też tłumaczenie praw... [Rada] rezolucje swoje wydawać będzie stosownie do prawa, nie wdając się w legislację, ani tłumaczenie praw", in: *VL*, t. X, 63. Zob. także: Łukasz Kądziała, *Efemeryczna Rada Nieustająca z wiosny 1793 roku*, in: *Wiek Oświecenia. Pamięci Profesora Emanuela Rostworowskiego*, Warszawa, 1993, t. 9, p. 175–186, Jan Wąsicki, *Konfederacja targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1952, p. 98–109, Tadeusz Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. V, Warszawa: T. Paprocki, 1897, p. 261–263.

5 Rezolucje interpretacyjne z lat 1776–1786 zostały zebrane i wydane drukiem w pięciu tomach jeszcze w wieku XVIII pod tytułem: *Zbiór rezolucji Rady Nieustającej potrzebnych do wiadomości jurysdykcji sądowych i obywatelów obojga narodów*, Warszawa, 1780, 1784, 1785, 1786, 1788. Rezolucje z okresu dwóch ostatnich lat działalności Rady zebrał i opracował Marcin Głuszak, *Zbiór rezolucji interpretacyjnych Rady Nieustającej z lat 1786–1788*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.

6 Zob. więcej: Marcin Głuszak, *Protokoły Rady Nieustającej z lat 1775–1788 w zasobach archiwalnych AGAD. Rodzaje i charakterystyka*, in: *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. XVIII, Kraków, 2015, p. 45–54.

7 Zob. więcej: Marcin Głuszak, *Rezolucje interpretacyjne Rady Nieustającej*, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 2013, t. LXV, z. 2, p. 73–101; Idem, *Funkcjonowanie rejestrów sądowych w świetle memoriałów i rezolucji Rady Nieustającej w II połowie XVIII wieku*, in: *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. XVI, Kraków, 2013, p. 101–117; Idem, *Problematyka sądownictwa*

lat działalności Rady, choć i tu zasadniczo przeważa problematyka organizacji sądów i postępku sądowego⁸.

Podmioty inicjujące. Interesujące dane dotyczą różnych kategorii podmiotów składających zapytania do Rady Nieustającej. Na podstawie sporządzonych w tym zakresie statystyk możemy określić, w jakim stopniu były to inicjatywy podejmowane przez organy publiczne, a w jakim przez osoby prywatne; możemy też ustalić, czy na ich zaangażowanie w tej sferze miało wpływ miejsce zamieszkania lub urzędowania.

Institucje publiczne i osoby prywatne. Z przeprowadzonych badań wynika, że najczęściej – w 55% przypadków – zapytania wysyłane były z sądów szlacheckich I instancji: ziemskich, grodzkich i podkomorskich⁹, co wiązało się zapewne z dużą liczbą rozpatrywanych przez nie spraw, ale również stanowiło przejaw asekuracji, podyktowanej zamiarem przeniesienia odpowiedzialności za wydany dekret na Radę Nieustającą. Ponadto, aktywność – choć zdecydowanie niższą – wykazały w tym zakresie obie Komisje Skarbowe, magistraty miejskie, pozostałe Departamenty Rady (głównie Wojskowy) oraz przedstawiciele innych sądów i urzędów, zarówno centralnych, jak i lokalnych (17%). Odrębną grupę wnioskujących (28% przypadków) tworzyły osoby prywatne, najczęściej strony prowadzonych postępowań sądowych. Zwraçały się one z prośbą o wytłumaczenie prawa – przy czym najczęściej były to próby nacisku, poprzez które strony usiływały uzyskać korzystną dla siebie interpretację, będącą podstawą przyszłego wyroku sądowego¹⁰.

Wnioskodawcy z Korony i z Litwy. Zatrzymując się przy kwestii wnioskodawców, warto zwrócić uwagę na stopień ich aktywności w zależności od miejsca zamieszkania lub urzędowania. Na podstawie przeanalizowanych rezolucji możemy zauważyć, że zapytania sądowe pochodziły z 64 różnych ośrodków, ale tylko z 18 położonych w prowincji litewskiej. Statystyki te potwierdzają inne dane – odsetek wszystkich zapytań nadsyłanych z Korony wynosił aż 85%, przy zaledwie 15% wniosków przychodzących z Litwy¹¹. Czym należy tłumaczyć powyższe dysproporcje?

polubownego w rezolucjach Rady Nieustającej (1776–1788), in: *Czasopismo Prawno-Historyczne* (pozycja przyjęta do druku).

8 Według naszych obliczeń, na 155 rezolucji interpretacyjnych uchwalonych w latach 1786–1788 orzeczenia dotyczące prawa procesowego oraz organizacji i ustroju sądownictwa stanowiły łącznie 69% ogółu rezolucji, prawa prywatnego – 21%, prawa karnego – 1%, innych materii – 9%, M. Głuszak, *Zbiór rezolucji*, p. 313–314. Odmiennie podaje natomiast Aleksander Czaja, który biorąc za podstawę 165 rezolucji (w tym także listy napominalne), klasyfikuje je następująco: prawo procesowe (do którego Autor zalicza organizację i urząd sądownictwa, postępowanie egzekucyjne, przewod sądowy, sądownictwo polubowne i inne) – 55%, prawo prywatne – 30%, prawo karne – 11%, inne – 4%, Aleksander Czaja, *op. cit.*, p. 221.

9 Zróżnicowany był katalog urzędników sądowych zwracających się do Rady Nieustającej. Podpis pod wnioskiem o dokonanie wykładni prawa składali sędziowie, podśędkowie, pisarze, komornicy, podkomorzowie, burgrabowie, podstarości i inni. Więcej: Marcin Głuszak, *Rezolucje interpretacyjne*, p. 78.

10 *Ibid.*

11 Statystyki dotyczą okresu 1776–1786 i obejmują rezolucje zebrane w XVIII-wiecznych zbiorach drukowanych.

W pierwszej kolejności:

- dominującą rolą, jaką w Koronie odgrywały normy partykularnego prawa zwyczajowego,

- brakiem kompleksowej kodyfikacji prawa,

- dużą liczbą nie zawsze spójnych konstytucji sejmowych, pochodzących z bardzo różnych okresów, uchwalanych dla różnych ziem i województw. Stan ten rodził szereg wątpliwości, które były wyrażane w licznych zapytaniach kierowanych do Rady. Zastrzeżenia te wynikały przede wszystkim ze sprzeczności tkwiących w przepisach wydawanych na przestrzeni kilkuset lat i nie zawsze wprost uchylanych¹². Powyższy problem nie dotyczył w takim stopniu Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie od blisko 200 lat obowiązywał III Statut, uważany za dzieło naówczas bliskie doskonałości, którego stosowanie nie sprawiało tylu trudności, ile nastroczało funkcjonowanie w skomplikowanym systemie prawa koronnego¹³.

Po drugie, nie pozostaje tu bez znaczenia liczba sporów i spraw rozpatrywanych w sądach litewskich i polskich. Prowincje wielkopolską i małopolską zamieszkiwało ponad dwa razy więcej obywateli niż Wielkie Księstwo Litewskie¹⁴. Musiało to znajdować swoje odzwierciedlenie w wilości procesów sądowych, ta zaś wpływała na częstsze w przypadku Polaków interwencje w Radzie Nieustającej.

Wreszcie, zdaniem Aleksandra Czaj, Litwa, gdzie wpływy magnackie i przywiązanie do starych urzędów było silniejsze, pozostawała wyraźnie obojętna na wprowadzenie nowej administracji centralnej¹⁵. Niewykluczone więc, że także ten czynnik – indyferentność, a może raczej brak szczególnego zaufania do odległej, działającej na stałe w Koronie, instytucji rządowej, decydował, że Litwini, w stopniu mniejszym niż Polacy, przekonani byli do szukania ewentualnej pomocy w Radzie Nieustającej. Co warte jednak odnotowania w tym miejscu, podczas głosowania nad nadaniem Radzie kompetencji do tłumaczenia prawa, poparcie dla sprzeciwiającej się tej reformie opozycji parlamentarnej wyraziło jedynie dwóch

12 Mankamenty prawa sądowego w Koronie dostrzegali współcześni. Na jego niedokładność i niedostateczność zwracał uwagę m.in. Teodor Ostrowski, *Prawo Cywilne albo szczególne Narodu polskiego z Statutów i Konstytucji koronnych i litewskich zebrane rezolucjami Rady Nieustającej obiaśnione z dodatkami z praw kanonicznego, magdeburgskiego, chełmińskiego pomnożone i porządkiem praw rzymskich ułożone*, t. I, Warszawa: Drukarnia J. K. Mci y Rzeczypospolitej u XX. Scholarum Piarum, 1784, p. 9–10.

13 Kwestia ta nie budzi wątpliwości. Wyższość prawa litewskiego nad koronnym podkreślał wspomniany już T. Ostrowski pisząc: „Szczęśliwsza daleko Prowincja W. X. Lit., która od roku 1588 Statutem swoim rządzi się”, in: Teodor Ostrowski, *op. cit.*, p. 8. Tytułując swoje dzieło dał temu także wyraz Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. I–II, Warszawa, 1800–1801. O przewadze systemu prawa na Litwie pisali również późniejsi badacze prawa I Rzeczypospolitej, ostatnio m. in.: Andrzej B. Zakrzewski, in: *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu* (w druku).

14 Według Tadeusza Korzона, Rzeczypospolitą w tym okresie zamieszkiwało łącznie 7,66 mln obywateli, w tym Koronę – 5,32 mln, a Litwę – 2,34 mln, Tadeusz Korzon, *op. cit.*, t. I, p. 73.

15 Aleksander Czaja, *op. cit.*, p. 101.

posłów z Litwy, zaś 31 – opowiedziało się za przyjęciem ustawy¹⁶. Trudno zatem mówić o szczególnej niechęci Litwinów – przynajmniej na poziomie parlamentu – w stosunku do nowego organu władzy.

Z pewnością więc każdy z wyżej wskazanych czynników, w mniejszym lub większym stopniu, wpływał na wyraźnie szersze, wyrażone w liczbie memoriałów, zainteresowanie Polaków wykładnią dokonywaną przez Radę Nieustającą.

Recepcja prawa obcego w rezolucjach Rady Nieustającej

Problematyka recepcji prawa w Rzeczypospolitej jest doskonale znana polskiej literaturze historyczno-prawnej¹⁷. Na obszarze Korony funkcjonowało kilka zapożyczonych systemów prawnych. Nie ma też żadnych wątpliwości, że prawo litewskie, nie tylko statutowe, stosowane było w sądach koronnych¹⁸ – jak podaje Teodor Ostrowski prawo to „będąc municypalnym prowincyi jednego narodu, w niedostatku koronnego, zawsze w sądach naszych miewa swoją powagę”¹⁹. Ewentualny spór dotyczy jedynie skali tego zjawiska. Zdaniem części badaczy, Statut Litewski używany był na ziemiach polskich jedynie jako prawo posiłkowe, według innych stanowił równorzędny z koronnym, obowiązujący system prawa²⁰. Warto przypomnieć, że już podczas prac nad „Zbiorem praw sądowych Andrzeja Zamoyskiego”, rozpoczętych w roku 1776, sporządzono tzw. „Reguły fundamentalne do stanowienia prawa”, które zalecały, aby w przypadku, gdy prawo polskie znajdujące się „w statucie dawnym i konstytucjach sejmowych”, było niewystarczające, „pożyczać je ze Statutu Litewskiego, z eksceptów mazowieckich, z prawa chełmińskiego albo mazowieckiego”, względnie, aby można było „sięgać do praw zagranicznych”²¹. Analogicznie – obok innych funkcjonujących na obszarze Wielkiego Księstwa systemów prawnych: niemieckiego, tatarskiego czy karaimskiego – na Podlasiu stosowane było prawo polskie²². III Statut Litewski stanowił zresztą,

16 *Dyaryusz Seymu 1776*, p. 84–85.

17 Zagadnienie to omówił szeroko, uwzględniając dotychczasowy dorobek polskich historyków prawa J. Bardach, *Recepcja w historii państwa i prawa*, in: *Themis a Clio czyli prawo a historia*, Warszawa: Liber, 2001.

18 Syntezy poglądów m.in. Oswalda Balzera, Przemysława Dąbkowskiego i Juliusza Makarewicza dokonał Juliusz Bardach, *Prawo litewskie w Koronie Królestwa Polskiego XVII i XVIII wieku*, in: *Kultura Litwy i Polski w dziejach. Tożsamość i współistnienie*, red. Jerzy Wyrozumski, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2000, p. 51–65.

19 Teodor Ostrowski, *op. cit.*, t. I, p. 3.

20 Więcej na ten temat J. Bardach, *Statuty litewskie w Koronie Królestwa Polskiego*, in: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IV, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1999, p. 19–28.

21 Ewa Borkowska-Bagieńska, „*Zbiór praw sądowych*” *Andrzeja Zamoyskiego*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1986, p. 68.

22 Andrzej B. Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.). Prawo – Ustrój – Społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Campidoglio, 2013, p. 232.

że w przypadku luk w prawie sąd uprawniony był do korzystania z „inszych praw chrześcijańskich”²³. Przykłady te stanowią więc dowód, że idea zapożyczania praw obcych była dobrze znana zarówno Koroniarzom, jak i Litwinom.

Na problem recepcji prawa warto zwrócić również uwagę z punktu widzenia orzecznictwa Rady Nieustającej. Postulaty dotyczące tej kwestii, wysuwane w memoriałach kierowanych do Rady, były oczywistą konsekwencją partykularyzmów terytorialnych, które cechowały obowiązujący w Rzeczypospolitej system prawa. Punktem wyjścia dla tego rodzaju wniosków był brak na danym obszarze stosownych przepisów ustawowych lub korzystniejsze, z punktu widzenia jego autorów, rozwiązania prawne przyjęte w sąsiedniej ziemi, województwie lub prowincji²⁴. Prośby kierowane do Rady Nieustającej miały przeważnie na celu uzyskanie jej zgody na zastosowanie prawa obcego w konkretnym stanie faktycznym. Różne były natomiast motywy, którymi kierowali się wysyłający memoriały: począwszy od wniosków *ex officio* – kierowanych do Rady przez prowadzących procesy sędziów, skończywszy na prywatnych prośbach składanych przez szlachtę, których celem była realizacja jej własnych, niekiedy osobistych interesów.

Propozycje recepcji prawa koronnego w Wielkim Księstwie Litewskim. Jak wspomniano, propozycje wykorzystania prawa obowiązującego w sąsiedniej prowincji wychodziły zarówno ze strony polskiej, jak i litewskiej.

Odnotowaliśmy trzy przypadki prób zapożyczenia prawa koronnego do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z sugestią taką wystąpili do Rady Nieustającej Stanisław i Antoni Pruszyński²⁵. Ze skąpych informacji zawartych w rezolucji wiadomo jedynie, że mając na uwadze prawa koronne zakazujące sporządzania legatów na rzecz duchowieństwa²⁶, zapytali: „jeżeli więc takowe prawa o zapisach i legacjach ostatniej woli, równie na Wielkie Księstwo Litewskie, jako i na

23 Rozdz. IV, art. 54. Rozwiązanie to, rozumiane jako upoważnienie do posługiwania się posiłkowo prawem rzymskim, zostało jednak przyjęte dopiero w III Statucie, dwa poprzednie kwestii luk w prawie nie regulowały, Juliusz Bardach, Statuty Litewskie w ich kręgu kulturowym, in: *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, p. 60.

24 Na marginesie dodać należy, że propozycje lub zapytania o recepcję praw dotyczyły również zapożyczenia przepisów z innego, leżącego w tej samej prowincji województwa lub ziemi. Przykładem jest rezolucja nr 62 z 25.2.1777 r., na memoriał sądu ziemskiego rawskiego, który zapytał Radę, czy przyjęta dla województwa łęczyckiego konstytucja „Przyspieszenie sprawiedliwości” z 1775 r. umożliwiającą składanie apelacji od wyroku sądu grodzkiego do sądu ziemskiego, nie zaś do Trybunału, jak nakazywała ustawa „Złączenie Trybunału Koronnego” z 1768 r., może zostać rozciągnięta na inne ziemie w obydwu prowincjach koronnych – Rada, dodajmy, możliwość taką odrzuciła, *Zbiór rezolucji*, 1785, p. 5.

25 Stanisław Kostka Pruszyński h. Rawicz – kasztelan owrucki (1775–1784), Antoni Pruszyński – wojski mniejszy kijowski (1777–1784), *Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, red. Antoni Gąsiorowski, oprac. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2002, p. 313–314.

26 Prawa te nie zostały w rezolucji wskazane z nazwy. Chodziło zapewne o konstytucje: „O niedodaleniu dóbr ziemskich od stanu świeckiego” z 1768 r. (*VL*, t. VII, 819–820) oraz „Transakcje potestamentowe” z roku 1776 (*VL*, t. VIII, 882).

Koronę rozciągać się mają?” Na zastosowanie w prowincji litewskiej rozwiązań przyjętych w ustawach, które mieli na myśli bracia Pruszyńscy, Rada nie wyraziła jednak zgody. W odpowiedzi na ich memoriał wytłumaczono jedynie, że obie konstytucje „w swoich wyrazach dosyć są jasne, że tylko dla prowincji koronnych [zostały – M. G.] uchwalone”²⁷.

Problem wrócił na posiedzenie plenarne Rady Nieustającej kilka lat później. Tym razem o możliwość rozciągnięcia na prowincję litewską konstytucji z 1768 i 1776 roku, zakazujących alienacji dóbr na rzecz Kościoła, zapytał niewymieniony z imienia Bielski. Rada wyjaśniła, że „na takowe zapytanie” wyszła już stosowna rezolucja i odwołując się do jej treści, podtrzymała swoje stanowisko. Odpowiedziała więc na memoriał wnioskodawcy negatywnie, oznajmiając, że do wspomnianej rezolucji „ur. Bielski stosować się powinien”²⁸.

Pytanie o możliwość powołania się na prawo koronne w Wielkim Księstwie zadał także podczaszy ziemi smoleńskiej Józef Kajetan (lub Franciszek Tadeusz) Świrski²⁹, który zapytał Radę Nieustającą: „czy osądzony dekretem Trybunału W. X. Lit. na siedzenie w więzy, a temu wyrokowi nieposłuszny może być do dopełnienia onego przymuszony ramieniem wojskowym, według konstytucji 1784 roku?”. Autor zapytania prawdopodobnie miał na uwadze ustawę „*Decreta executionis*”, która stwierdzała: „A gdy zapadnie dekret *executionis* przydania pomocy wojskowej do zasadzenia upornego w więzy, Departament Wojskowy za rekwizycją strony powinien będzie dodać pomoc wojskową do wzięcia skonwinkowanego, i zasadzenia go do tejsz więzy”, faktycznie dopuszczała użycie, za uprzednim żądaniem strony wygrywającej proces, przymusu wojskowego wobec skazanych na karę więzy osób, które odmawiały dobrowolnego poddania się karze³⁰. Jednak wspomniana konstytucja napisana została dla prowincji koronnych, o czym podczaszy Świrski, formułując swoje pytanie, musiał dobrze wiedzieć. Rada także w tym przypadku jednoznacznie odrzuciła możliwość zastosowania wspomnianej ustawy w Wielkim Księstwie Litewskim, dodając, że prowincja ta ma wyraźnie przepisane prawa wyjaśniające, w jaki sposób należy prowadzić egzekucję sądowych wyroków³¹.

Propozycje stosowania prawa litewskiego w Koronie. Podobne postulaty dotyczyły również stosowania praw litewskich w prowincjach koronnych. Dowodzi tego memoriał Piotra Domaszewskiego, w którym autor poruszył kwestię wskazania

27 Rezolucja nr 271 z 28.8.1778 r., in: *Zbiór rezolucji*, 1785, p. 182–183.

28 Rezolucja nr 30 z 2.1.1787 r., in: *Zbiór rezolucji interpretacyjnych Rady Nieustającej*, p. 60.

29 Józef Kajetan Świrski – podczaszy smoleński (1786–1790). Do roku 1785 (1786?) funkcję podczaszego smoleńskiego pełnił Franciszek Tadeusz Świrski. Z uwagi na brak w źródłach imienia wnioskodawcy nie jesteśmy w stanie ustalić, który z urzędników był autorem wspomnianego memoriału, *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, T. IV, *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII w.*, pod red. Andrzeja Rachuby, oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa: DiG, 2003, p. 400.

30 *VL*, t. IX, p. 18.

31 Rezolucja nr 355 z 30.6.1786 r., *Zbiór rezolucji*, 1788, p. 127.

sądu właściwego miejscowo dla spraw o ściganie i wydanie zbiegłych włościan. Zgodnie z konstytucją „Reassumpcja prawa o zbiegłych poddanych”, przyjętą dla Wielkiego Księstwa Litewskiego w roku 1685, proces ekstradycyjny powinien toczyć się w jurysdykcji powoda, czyli właściciela dóbr, z których poddany uciekł³². Na rozwiązanie to, niewątpliwie korzystne dla strony pozywającej, Domaszewski starał się powołać pytając, czy na podstawie wspomnianej ustawy „nie *in foro* pozwanego, ale tam skąd zbiegł poddany lub jest wykoczowany o ekstradycję onego pozywać nakazującej, [powód – M. G.] nie podlega karom ewokacji, gdy obywatela w województwie mazowieckim, ziemi zakroczymskiej mieszkającego, pozywa o wykocowanie poddanego w województwie sandomierskim, do grodu radomskiego”. Można przypuszczać, że z położonego w województwie sandomierskim majątku Piotra Domaszewskiego, należący do niego poddany zbiegł do dóbr leżących na Mazowszu. Zgodnie z obowiązującą w Koronie zasadą *actor sequitur forum rei*, Domaszewski powinien z ewentualnymi roszczeniami ekstradycyjnymi udać się do sądu ziemi zakroczymskiej – właściwego miejscowo dla posesora dóbr, oskarżanego o wyprowadzenie włościanina. Jednak Domaszewski, dla którego stawienie się w tak daleko położonym od miejsca zamieszkania sądzie byłoby zapewne sporym utrudnieniem, znalazł korzystne dla siebie rozwiązanie litewskie, proponując, aby sprawę rozpatrzył urzędujący zdecydowanie bliżej, bo w połowie drogi między ziemią zakroczymską i sandomierską – gród radomski. Wydaje się, że wnioskodawca szukał tym samym kompromisu, licząc na to, że konstytucja uchwalona dla Wielkiego Księstwa Litewskiego może stanowić podstawę dla złożonego przez niego postulat. Wspomnieć wypada, że propozycja Domaszewskiego nie była odosobniona. W instrukcjach koronnych od dawna wysuwane były żądania, aby w sprawach o zbiegłych chłopów nie stosować zasady *actor sequitur forum rei*³³. Rada, podobnie jak w przedstawionych przypadkach, nie przychyliła się jednak do sugestii autora memoriału, podkreślając stanowczo, że konstytucja, na którą powołał się Domaszewski, została napisana wyłącznie dla obywateli Wielkiego Księstwa Litewskiego, mieszkańcy Korony podlegają zaś generalnej regule, w myśl której pozew składać należy do sądu właściwego dla strony pozwanej³⁴.

Sprawa zbiegłych poddanych była również przedmiotem memoriału Józefa Spinki, reprezentującego starościnę żmudzka Chodkiewiczową³⁵. Pełnomocnik

32 „Aby każdy *citatus ab actore* w tymże powiecie, z którego poddany będzie wyprowadzony albo zbiegły *sine ullis dilationibus* na roczkach stanął *directe* sprawił się”, *VL*, t. V, 753.

33 Jerzy Michalski, Zagadnienie reformy sądownictwa i prawa sądowego w początkach panowania Stanisława Augusta, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. LII, z. 1–2, 2000, p. 102. Postulaty takie znajdziemy m.in. w instrukcjach sejmików: czerskiego, łączyckiego i wielkopolskiego na sejm 1778 r., w których domagano się przeniesienia procesu wzorem litewskim *ad forum actoris*, Witold Filipczak, *Sejm 1778*, Warszawa: Semper, 2000, p. 136.

34 Rezolucja nr 323 z 12.9.1777 r., *Zbiór rezolucji*, 1785, p. 168.

35 Chodziło zapewne o Ludwikę z d. Rzewuską (córkę wojewody republikanta Wacława Rzewuskiego), która w roku 1766 została żoną Jana Mikołaja Chodkiewicza (od roku 1764 sta-

zwrócił się do Rady Nieustającej o rozstrzygnięcie sporu dotyczącego grupy poddanych, którzy z majątków należących do Jana Kojaszewskiego, Samuela Ejnarowicza, ks. Słończewskiego oraz kasztelanowej Matuszewicowej, położonych w województwie brzesko-litewskim, zbiegli do wołyńskich posiadłości starościny. Z przekazów źródłowych, m.in. sejmowych diariuszy, wiadomo, że od wielu lat zjawisko to miało w tamtym regionie charakter masowy³⁶. Na mocy uchwalonej dla prowincji litewskiej konstytucji „O zbiegłych poddanych” z roku 1764, wspomniani właściciele dóbr solidarnie pozwalali staroście Chodkiewiczową do grodu w Brześciu. Ustawa nakazywała bowiem, aby „z którego województwa lub powiatu o wyszłych poddanych *instituetor actio*, w grodzie *ejusdem palatinus vel districtus summario processu, praecisa appellatione, finaliter* rozsądzona była”³⁷. Konstytucja ta wskazywała więc dla tego rodzaju spraw, jako sąd właściwy miejscowo, jurysdykcję ziemi, z której poddani zbiegli. Pozwana odmówiła jednak stawienia się w sądzie brzeskim, powołując się na ustawy sejmowe z lat 1659 i 1661, według których jurysdykcją właściwą dla rozstrzygania sporów o włościan zbiegłych z prowincji litewskiej do koronnej był najwyższy sąd szlachecki w Koronie. Rozwiązanie to tłumaczono w konstytucji faktem, że „*turmatim* [grupowo – M. G.] tak z ekonomii naszych, jako z dóbr duchownych i szlacheckich z różnych województw i powiatów uchodzą poddani do Korony, gdzie w grodach i w ziemstwach żadnej nie mogą [dziedzice litewscy – M. G.] odnieść satysfakcy”. Dlatego uznano, iż „dla otrzymania prędszej sprawiedliwości obywatelom W. X. L. o zbiegi do Korony *forum* naznaczamy na Trybunale Koronnym”³⁸. W odpowiedzi na reakcję starościny Litwini próbowali bronić swojego stanowiska, podnosząc, że „poddani, o których rzecz, z dóbr dziedzicznych załączących się do dóbr niegdy Chodkiewicza starosty żmudzkiego w województwie brzeskim leżących, zostali wyprowadzeni, później dopiero do dóbr wołyńskich zostali odesłani”. Czy sytuacja taka faktycznie miała miejsce? Nie wiadomo. Niewykluczone, że wdowa po staroście Chodkiewiczu będąc świadomą pozwu do grodu brzeskiego, rzeczywiście nakazała wysłać wspomnianych zbiegów do majątku leżącego w Koronie, aby oddalić niebezpieczeństwo pozwania jej do sądu litewskiego. Ale to właśnie staroście

rosty żmudzkiego). Od jego śmierci w 1781 r. Ludwika najprawdopodobniej korzystała z dożywocia na dobrach objętych starostwem, Władysław Konopczyński, Chodkiewicz Jan Mikołaj, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, 1937, p. 368–369.

36 Na sejmie w roku 1748 Marcin Matuszewicz, postępujący z województwa brzesko-litewskiego „uskarżał się, że z województwa brzeskiego po kilkaset ludzi uchodzi na Wołyń, a żadnej w tym punkcie dojść nie może sprawiedliwości, zaczem *praecavebat*, aby *praesente legi* obwarowano, aby *ad requisitionem sine iuris diffugis* poddani oddawani byli”, cyt. za Jerzy Michalski, *Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w.*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958, p. 217–218.

37 *VL*, t. VII, 408. Rozwiązanie to zostało przyjęte na podstawie wcześniejszej, wspomnianej już przez nas konstytucji z roku 1685, „*Reassumptio* prawa o zbiegłych poddanych W. X. L.”, *VL*, t. V, 753.

38 „Forum o poddane zbiegłe z W. X. Lit. do Korony”, *VL*, t. IV, 681, „O zbiegłych poddanych z Księstwa Litewskiego do Korony”, *VL*, t. IV, 802.

Rada Nieustająca przyznała rację, tłumacząc, że „wyżej przywiedzione prawa to jest 1659 (...) tudzież drugie 1661 (...) są jasne: których konstytucje 1685 i 1764, w odpowiedzi stron cytowane, nie znoszą i tylko dla obywatelów W. X. Lit. służą”. Odrzucono tym samym argumentację strony powodowej, podkreślającej, że w powyższym przypadku zastosowanie powinna znaleźć konstytucja z roku 1764, która, jako późniejsza, mogłaby uchylić przepisy XVII-wieczne. Rada zauważyła ponadto, że w sporze, w którym przynajmniej jedna ze stron jest obywatelem Korony, nie może obowiązywać prawo ustanowione wyłącznie dla prowincji litewskiej, głoszące, że pozwany odpowiada przed sądem właściwym dla powoda³⁹.

Na koniec przyjrzyjmy się sprawie opisanej w memoriale przez sędziego ziemi nurskiej – Franciszka Śląskiego. Dotyczyła ona sporu rodzinnego o podział dóbr dziedzicznych, rozciągających się na obszarze dwóch województw: podlaskiego i mazowieckiego. Starszy z braci złożył w tej sprawie pozew do sądu ziemskiego powiatu nurskiego (leżącego, przypomnijmy, we wschodniej części Mazowsza). Ten zaś, jak wynika z rezolucji, „wyzначzył kondescensję, do podziału substancyi, na której młodszą głowa dała się skondemnować”. Jak czytamy jednak dalej, młodszy z braci swoją nieobecność na roczku sądowym tłumaczył terminem w ziemstwie bielskim (w województwie podlaskim), w którego okręgu jurysdykcyjnym leżały pozostałe, będące przedmiotem sporu, dobra. Z relacji Franciszka Śląskiego wynika, że „gdy powtórnie sprawa w sądzie ziemskim nurskim przypadła, młodszą głowa pokładała termin do Trybunału Koronnego”. Ponieważ w myśl obowiązującego prawa, sprawy nie wniesione do sądu niższego nie mogły być kierowane do instancji wyższej⁴⁰, sędzia nurski zapytał: „czyli całą sprawę o podział substancyi rozsądzić powinien; ile że i prawo sprawom w grodzie lub ziemstwie nierozsządzonym do Trybunału *ex cruda citatione*, wychodzić zabrania?”. Nie znalazłszy wśród konstytucji uchwalonych dla Korony odpowiedzi na zadane pytanie, Rada Nieustająca podjęła decyzję o odwołaniu się w powyższej sprawie do prawa obcego. Nie skorzystała jednocześnie z możliwości zawieszenia rozstrzygnięcia sprawy do czasu podjęcia przez sejm stosownych kroków prawodawczych⁴¹, oświadczyła natomiast, że „na takowy przypadek (gdzie różność jurysdykcyi, nie tylko względem województwa, ale i prowincyi⁴², sądenie sprawy o dobra po różnych miejscach rozlegle tamuje) żadne koronne nie znajduje się prawo, któreby *forum* naznaczało”. Co jednak istotne, Rada stwierdziła równocześnie: „przeto w niedostatku

39 Rezolucja nr 274 z 19.2.1782 r., *Zbiór rezolucyi*, 1785, p. 192–193.

40 „Złączenie Trybunału Koronnego”, *VL*, t. VII, 703.

41 Rada, nie dysponując kompetencjami prawodawczymi, kilkakrotnie przy braku stosownych uregulowań prawnych odmawiała wydania orzeczenia odnośnie do meritum sprawy, pozostawiając rozstrzygnięcie sejmowi, na który jak zaznaczała „wygotuje” stosowny projekt prawa, np. rezolucja nr 90 z 12.3.1779 r., *Zbiór rezolucyi*, 1785, p. 157.

42 Ziemia nurska wchodząca w obręb województwa mazowieckiego należała do prowincji wielkopolskiej, ziemia bielska (woj. podlaskie) – prowincji małopolskiej, Piotr Burzyński, *Prawo polskie prywatne*, t. I, Kraków: nakładem autora, 1867, p. 320 i 324.

praw krajowych, jurysdykcje wszelkie obcych używać mogą, tym przyzwoiciej sąd ziemski nurski mieć może za prawidło konstytucję W. X. Litewskiego 1764 roku sejmu koronacji naszej «Trybunał X. Litewskiego jakie ma sądzić sprawy», która mieć chce: ażeby sprawy o dobra w różnych województwach i powiatach będące *pro determinatione fori* do Trybunału intentowane były⁴³. Wspomniane prawo rzeczywiście stanowiło, że „w sprawach sukcesyjnych (...) o dobra w różnych województwach i powiatach *situm* mające, jeżeliby strony *litigia* z sobą wiodące nie mogły się zgodzić, w którym ziemstwie tę sprawę zacząć i konkludować mają, *in tali casu* powinny się zapoznać do Trybunału⁴⁴. Choć Rada nie wskazała na jakiej podstawie podjęła decyzję o recepcji prawa obcego, jej rozstrzygnięcie miało niezwykle ważne znaczenie nie tylko dla uczestników procesu toczącego w nurskim sądzie. Rezolucje, o ile nie zostały uchylone przez najbliższy sejm, wiązały zarówno sąd, jak i strony w sprawie, w związku z którą zwrócono się do Rady, ale także, co wynikało z samych jej orzeczeń i co podkreślano w doktrynie, powinny być podstawą dla rozstrzygnięć we wszystkich przypadkach analogicznych⁴⁵. Oznaczało to, że precedensowa rezolucja Rady otwierała na przyszłość, gdy brakowało odpowiednich przepisów miejscowych, możliwość sięgania po rozwiązania, które obowiązywały w innych krajach.

Podsumowanie

Wyposażona w uprawnienie do tłumaczenia prawa Rada Nieustająca, jako centralny organ władzy Rzeczypospolitej Obojga Narodów, wielokrotnie zmuszona była mierzyć się z problemem odrębności prawa polskiego i litewskiego. Było to zadanie trudne, wymagające nie tylko znajomości przepisów, ale także umiejętnego poruszania się w skomplikowanym systemie opartym na konglomeracie prawa zwyczajowego i stanowionego. Brak jednolitej dla całego państwa kodyfikacji, postrzeganie państwa i prawa przez pryzmat własnego interesu, czy wręcz wzajemne awersje na tle narodowościowym – wszystko to piętrzyło przed Radą różnego rodzaju trudności. Należały do nich postulaty stosowania prawa obcego w przypadkach, gdy prawo miejscowe częściowo lub w pełni regulowało postępowanie w określonym stanie faktycznym. Rada Nieustająca konsekwentnie je odrzucała, realizując tym samym jedno ze swoich podstawowych zadań – funkcję strażnika porządku prawnego. Partykularne prawo oparte częściowo na ustawie, częściowo na zwyczaju, mimo swoich licznych mankamentów, było prawem obowiązującym. Nawet obarczone wadami rozwiązanie, przyjęte w konstytucji sejmowej, nie

43 Rezolucja nr 280 z 1.9.1778 r., *Zbiór rezolucji*, 1785, p. 53–54.

44 *VL*, t. VII, 393.

45 Wincenty Skrzetuski, *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. II, Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1787, p. 469–470.

mogło zostać w drodze rezolucji Rady uchylone lub pominięte. Rada wyjaśniała nasuwające się wątpliwości, które wynikały z niedoskonałości systemu prawa, ale nie miała kompetencji, żeby źródło tych wątpliwości usunąć. Stąd jej niezmienna, spójna i czytelna postawa w tej kwestii, polegająca na nieuleganiu wywieranej na nią presji zapożyczania praw, które obowiązywały w innej prowincji. Jednocześnie konsyliarze – wobec braku odpowiednich regulacji – dopuszczali możliwość stosowania w Koronie prawa obcego – w przypadku przez nas przywołanym – konstytucji uchwalonej dla Wielkiego Księstwa Litewskiego. Nie tylko nie było to sprzeczne z prawem, ale pozwalało uniknąć paraliżu prawnego, utrudniającego życie obywatelom Rzeczypospolitej.

Źródła drukowane i literatura

- Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod zwiazkiem konfederacyi generalney obojga narodow agitujacego się*, wydał Adam Józef Cieciszowski, Warszawa: w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Schol. Piar., 1776.
- Ostrowski Teodor, *Prawo Cywilne albo szczególne Narodu polskiego z Statutów i Konstytucyi koronnych i litewskich zebrane rezolucjami Rady Nieustajacej objaśnione z dodatkami z praw konicznego, magdeburgskiego, chełmińskiego pomnożone i porządkiem praw rzymskich ułożone*, t. I, Warszawa: Drukarnia J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, 1784.
- Skrzetuski Wincenty, *Prawo polityczne narodu polskiego*, t. II, Warszawa: Drukarnia Pijarów, 1787.
- Volumina Legum* t. IV, V, VII, VIII, IX, Przedruk Zbioru Praw, Petersburg: nakł. i drukiem Jozafata Ohryzki, 1859–1860.
- Volumina Legum* t. X, wyd. Zdzisław Kaczmarczyk, Poznań: Tow. Przyjaciół Nauk, 1952.
- Zbiór rezolucji interpretacyjnych Rady Nieustajacej z lat 1786–1788*, opracował Marcin Głuszak, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.
- Zbiór rezolucyi Rady Nieustajacej potrzebnych do wiadomości jurysdykcji sądowych i obywatelów obojga narodów*, Warszawa, 1785.
- Zbiór rezolucyi Rady Nieustajacej potrzebnych do wiadomości jurysdykcji sądowych i obywatelów obojga narodów*, Warszawa, 1786.
- Zbiór rezolucyi Rady Nieustajacej potrzebnych do wiadomości jurysdykcji sądowych i obywatelów obojga narodów*, Warszawa, 1788.
- Bardach Juliusz, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1988.
- Bardach Juliusz, Prawo litewskie w Koronie Królestwa Polskiego XVII i XVIII wieku, in: *Kultura Litwy i Polski w dziejach. Tożsamość i współistnienie*, red. Jerzy Wyrozumski, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2000, p. 51–65.
- Bardach Juliusz, Recepcja w historii państwa i prawa, in: *Themis a Clío czyli prawo a historia*, Warszawa: Liber, 2001.
- Bardach Juliusz, Statuty litewskie w Koronie Królestwa Polskiego, in: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. IV, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1999, p. 19–28.
- Borkowska-Bagieńska Ewa, „Zbiór praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1986.
- Burzyński Piotr, *Prawo polskie prywatne*, t. I, Kraków: nakładem autora, 1867.
- Czacki Tadeusz, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. I–II, Warszawa 1800–1801.
- Czaja Aleksander, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustajacej 1786–1789*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.

- Filipczak Witold, *Sejm 1778*, Warszawa: Semper, 2000.
- Głuszak Marcin, Funkcjonowanie rejestrów sądowych w świetle memoriałów i rezolucji Rady Nieustającej w II połowie XVIII wieku, in: *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. XVI, Kraków 2013, p. 101–117.
- Głuszak Marcin, Problematyka sądownictwa polubownego w rezolucjach Rady Nieustającej (1776–1788), in: *Czasopismo Prawno-Historyczne* (pozycja przyjęta do druku).
- Głuszak Marcin, Protokoły Rady Nieustającej z lat 1775–1788 w zasobach archiwalnych AGAD. Rodzaje i charakterystyka, in: *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. XVIII, Kraków 2015, p. 45–54.
- Głuszak Marcin, *Rezolucje interpretacyjne Rady Nieustającej*, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. LXV, z. 2, 2013, p. 73–101.
- Kądziela Łukasz, Efereryczna Rada Nieustająca z wiosny 1793 roku, in: *Wiek Oświecenia. Pamięci Profesora Emanuela Rostworowskiego*, Warszawa 1993, t. 9, p. 175–186.
- Konopczyński Władysław, Chodkiewicz Jan Mikołaj, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. III, 1937, p. 368–369.
- Konopczyński Władysław, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 1917.
- Korzon Tadeusz, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. I i V, Warszawa: T. Paprocki, 1897.
- Michalski Jerzy, *Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w.*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958.
- Michalski Jerzy, Zagadnienie reformy sądownictwa i prawa sądowego w początkach panowania Stanisława Augusta, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. LII, z. 1-2, 2000, p. 67–107.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, T. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII w.*, pod red. Andrzeja Rachuby, oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa: DiG, 2003.
- Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, red. Antoni Gąsiorowski, oprac. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2002.
- Wąsicki Jan, *Konfederacja targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1952.
- Zakrzewski Andrzej B., Prawa litewskiego lepszość i większa z zdrową polityką stosowność, in: *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu* (pozycja przyjęta do druku).
- Zakrzewski Andrzej B., *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.). Prawo – Ustrój – Społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Campidoglio, 2013.

MARCIN GŁUSZAK – doktor prawa, adiunkt w Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego Uniwersytetu Łódzkiego. Zakres badań naukowych – działalność Departamentu Sprawiedliwości Rady Nieustającej; prawo sądowe Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

E-mail m.gluszak@hotmail.com

APIE TEISĖS RECEPCIJĄ NUOLATINĖS TARYBOS REZOLIUCIJOSE

MARCIN GŁUSZAK

Lodzės universitetas

Teisės recepcijos Abiejų Tautų Respublikoje problematika buvo ne kartą aptarta istorinėje teisinėje literatūroje. Mokslinius laimėjimus šioje srityje turėtų papildyti Nuolatinės tarybos rezoliucijų analizė. 1776 m. Nuolatinei tarybai buvo suteiktos galios aiškinti sunkumus keliančias teisės nuostatas. Atlikdamas šią užduotį Teisingumo departamentas rengė rezoliucijas, kurios vėliau buvo priimamos plenariniuose posėdžiuose. Rezoliucijos buvo išduodamos suinteresuotųjų subjektų – jurisdikcijų, įstaigų ir privačių asmenų tiek iš Lenkijos Karalystės, tiek iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – prašymu. Rezoliucijose buvo keliami įvairūs teismų organizavimo ir kompetencijos, procesinės, privatinės, rečiau baudžiamosios teisės klausimai. Dažniausiai Nuolatinei tarybai buvo užduodami klausimai dėl įstatymų spragų, netikslių, neaiškių Seimo konstitucijų nuostatų bei prieštaravimų tarp galiojančių įstatymų. Kiekvienas kreipimasis buvo išsamiai analizuojamas. Teikiant atsakymus bandyta nesikišti į įstatymų leidybos ir teismų sritį, nes tai buvo aiškiai uždrausta Seimo įstatymuose. Vienas iš klausimų, keliamų Tarybai adresuotuose raštuose, buvo Lenkijos Karalystės teisės recepcija Lietuvoje ir Lietuvos teisės recepcija Lenkijos Karalystės provincijose – reiškiny, žinomas Abiejų Tautų Respublikoje gerokai anksčiau. Pareiškėjai klausė apie galimybę taikyti teisę, galiojančią kaimyninėje žemėje, vaivadijoje ar provincijoje, o dažniausias tokių veiksmų motyvas buvo ieškoti sau palankesnių teisinių sprendimų. Nuolatinė taryba privalėjo atsakyti į kiekvieną paklausimą. Laikydamosi atitinkamos kompetencijos ji turėjo rasti kompromisą tarp teisės nuostatų laikymosi ir kasdien su teisės nuostatomis susiduriančių piliečių postulatų.

Reikšminiai žodžiai: Nuolatinė taryba, rezoliucijos, teisės aiškinimas, teisės recepcija, Lenkijos Karalystės teisė, Lietuvos teisė.